

ODNOS PAULA DU MONTA PREMA MARULIĆEVU TEKSTU *INSTITUCIJE*

Cvijeta Pavlović

O francuskim prijevodima Marulićeve *Institucije* dosada se pisalo mnogo. Prvi francuski prijevod nastao je 1585. godine, vjerojatno prema antverpenskom izdanju latinske *De Institutione bene vivendi per exempla sanctorum* iz 1584. godine. Prevoditelj toga prvog francuskog izdanja, Paul du Mont, »gradski tajnik i poznati prevoditelj duhovne literature«¹ preveo je *Instituciju* na nagovor svojih prijatelja, jer nije želio dozvoliti da francuska književnost zaostane za drugim europskim književnostima, koje su već proširile slavu ovog Marulićeva djela. Da je Marulić već bio poznat u europskim krugovima, potvrđuje sâm prevoditelj. U predgovoru *Institucije* navodi dva tada već poznata njemačka prijevoda: prijevod Kristiana Kemmera iz 1568, te prijevod Hermana Baumgartena iz 1583. god.

Rodni grad Paula du Monta, Douay (Douai), gdje se tiska francuski prijevod, imao je razvijenu izdavačku djelatnost, osobito religioznih knjiga. U pokretu katoličke reforme Filip II. osnovao je sveučilište u Douaiu, godine 1562. Ovaj grad bio je važna strategijska točka u planovima za ponovno katoličko reformacijsko duhovno osvajanje Francuske, Nizozemske, Španjolske, Engleske, dakle Europe. Marljivi lokalni intelektualci, klerici i laici, znali su da se vjerska obnova djelotvorno širi, između ostalog, i putem tiska. Jedan od njih bio je i Paul du Mont (1532.–1602.). Studirao je u Louvainu i Parizu, a četrdeset godina vrijedno je obavljao dužnost gradskog tajnika u svom rodnom Douaiu. U reformacijskom kulturno–povijesnom ozračju ovaj intelektualac osjećao se pozvanim za

¹ Mirko Tomasović: *Zapisi o Maruliću i drugi komparatistički prilozi*, Logos, Split 1984.

proširivanje duhovne izobrazbe svojih sunarodnjaka. Dobar dio svoga slobodnog vremena posvetio je vježbama duhovnog života. Na francuski jezik prevodi s latinskog, španjolskog i grčkog jezika oko 24 djela duhovnog sadržaja, a i sam piše originalno djelo istoga karaktera, objavivši ga na španjolskom i francuskom jeziku. O velikoj književnoj aktivnosti svjedoči nam prije svega broj njegovih prijevoda, među kojima se nalaze i velika imena kršćanske literature: Guevara, le Chartreux, Savonarola. Evo popisa najvažnijih du Montovih prijevoda prema Jeanu Dayreu:

Antonio Guevara: *L' oratoire des religieux et l'exercice des vertueux*, 1576;

P. Louis de Grenade: *La grande guide des pécheurs pour les acheminer à vertu*, 1577, 1585, 1609.

L'anatomie du corps politique comparé au corps humain pour connaître la source et origine des maladies d'icelui, qui nous causent pour le jour d'huy tant de troubles parmi la chrétienté. Avec le vrai et unique remède pour le remettre en santé (d'après le latin de Jean Michel et de René Benoit), 1581.

Henri de Langestein: *Le décrotoir de vanité*, 1581.

Denis le Chartreux: *Lunettes spirituelles pour conduire les femmes religieuses au chemin de perfection*, 1587.

Savonarole: *De la simplicité de la vie chrétienne*, 1588.

Savonarole: *La vérité de la foy, sous le triomphe de la croix de Jésus-Christ*, 1588.

Louis de Grenade: *Discours en forme de sermon, monstrant comme il ne faut pas que la vertu de tous perde crédit pour la cheutte des mauvais*, 1590.

La science de salut, 1591.

L'oreiller spirituel, nécessaire à toute presonne pour extirper les vices et planter la vertu, 1597.

L'imitation de Jésus-Christ, 1601.

Paul du Mont bio je obrazovani literat, poznavatelj grčke i rimske baštine, humanistički osposobljen, ali prvenstveno motiviran duhovnom, religioznom zadaćom književnosti. Odnos Paula du Monta prema Marku Maruliću i njegovom djelu, ujedno i razlog zbog kojega se hrvatski pisac našao na popisu du Montovih prijevoda, može se utvrditi na dva načina: na samom tekstu *Institucije*, i na temelju uvodnih stranica prijevoda, tj. predgovorom–poslanicom kojom du Mont posvećuje svoj prijevod biskupu Maksimilijanu Morillonu.

O poslanici su već pisali autoriteti komparativnog proučavanja Marulićeva opusa, kao prof. dr. M. Tomasović i H. Heger. Stoga ću ovdje tek spomenuti da razmišljajući o književnoj proizvodnji svoga vremena Paul du Mont dijeli knjige na »dobre« i »loše«. Velika proizvodnja knjiga, kaže du Mont, nažalost nije ni umjerena ni ispravno usmjerena, niti donosi istinske vrijednosti i mudrosti. Francuski prevoditelj ne žali se na heretičke knjige. To je posao za koji se Crkva

brine koncilima i sinodama »exterminant les faulse et erronees doctrines comme il estait necessaire«.² Ne žali se niti na političke knjige, nego na »beletristiku« na vulgarnim jezicima koja sadrži samo isprazne i čudne stvari, na knjige koje se oslanjaju na retoriku samo da bi se svidjele, knjige za uživanje i nasladu. One donose samo zlo: čine da čovjek čitajući ih »posrne umjesto da se ispravi«. Du Mont spominje brojna imena europske književnosti od antike do renesanse dijeleći ih u dva protivna tabora. Autori koji pišu lascivne, isprazne, beskorisne, u svakom pogledu opasne, lažljive, zavodljive knjige, pune kala i prljavštine, žuči i otrova (a to su samo neki epiteti kojima du Mont šiba djela namijenjena uživanju i razbibrizi) imena su protiv kojih se francuski prevoditelj duhovne literature gorljivo bori. Na popisu takvih, »nacifranih svodnika«, koji potpaljuju putenost mladih, nazovimo taj popis popisom »contra«, našli su se Ariosto i *Bijesni Orlando* (1516), Boiardo i *Zaljubljeni Orlando* (1506), »pohlepni i sladunjavi« *Amadis de Gaule, Roman o Ruži* (13. st., G. de Lorrin i J. de Meung), pa čak i Ovidije. Oni bi trebali predstavljati jednako zlo kao što je to u očima renesansnog čovjeka Muhamed. Za dušu takvih autora treba moliti kao i za dušu Jude apostola. Na drugoj pak strani, na strani koja se zalaže za »istinu« i »pravednost«, dakle na popisu »pro«, navodi knjige koje naziva pobožnima, čestitima, korisnima, dostojanstvenima. Popis autora je u ovom slučaju nešto dulji: Demokrit (5/4. st. pr. K.), Aristotel (4. st. pr. K.), Julije Cezar (2/1. st. pr. K.), Horacije (1. st. pr. K.), Tit Livije (1. st. pr. K.), Plutarh (1. st.), Diogen Laertije (3. st.), Heliodor (3. st.), Ambrozije (4. st.), Prudencije (4/5. st.), Makrobije (5. st.), Gerson (14/15. st.), Pico della Mirandola (15. st.), Juan Luis Vives (15/16. st.), a po nekoliko puta spominje i ističe Salomona (10 st. pr. K.), Davida (11/10. st. pr. K.), Platona (5/4. st.), sv. Pavla (1. st.), sv. Augustina (4/5. st.), Boetija (5/6. st.), te posebno svoje suvremenike Jacquesa Amyota (1513–1593), prevoditelja Plutarha, i Michela Montaignea (1533–1592), prevoditelja *Naravne teologije* Raymonda Sébonda. Ovi autori svojim životom i djelima pridonijeli su po du Montovom mišljenju ispravnoj izobrazbi duha. Popisu znamenitih imena Paul du Mont priključuje Marka Marulića, »plemenitog građanina grada Splita (...) veleučenog, divljenja vrijednog i iznimno pobožnog čovjeka«, kako ga du Mont predstavlja francuskom čitateljstvu. Dokazuje i da Marulić dotada nije bio potpuno nepoznati pisac, navodi njegov *Evangelistarium* (1487) i *Parabole* (1510).

Između poslanice i teksta *Institucije* umetnut je sonet u slavu prijevoda Marulića na francuski jezik, koji potpisuje jedan svećenik.³

Potrebno je, da ne bi došlo do zabune, prije analize samoga teksta, malo zastati kod naslova. Latinski naslov Marulićeve *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* varira u brojnim latinskim izdanjima, pa je i to jednim dijelom razlog

² »Iskorjenjujući lažna i pogrešna učenja kada je to potrebno.«

³ *Sonnet sur la traduction de Marulus*, par R. P. Bauduin Deglen, abbé de Hennin.

zbog kojega se naslovi različitih prijevoda poprilično razlikuju. Hrvatski bi prijevod glasio *Pouke za čestit život po primjerima svetaca*, ili najjednostavnije, to jest kako se danas najčešće i navodi, *Institucija*. *Editio princeps* francuskoga teksta nosi naslov *Le Trésor des faitz et dictz mémorables des hommes sains et illustres du Vieil et Nouveau Testament pour servir d'exemples à bien et saintement vivre; avec un Traicte très excellent du Jugement dernier*, tj. »Riznica značajnih djela i govora svetih i slavnih ljudi Starog i Novog zavjeta, da posluže kao primjer kako dobro i sveto živjeti; s izvrsnom raspravom o Posljednjem sudu«. Ovdje spomenuta »rasprava«, čiji tekst je dan nakon *Institucije*, transpozicija je, u francuskim aleksandrincima, Charlesa Dydiera. Riječ je o latinskoj pjesmi kojoj je Marulić dao naslov *Carmen de doctrina domini nostri Jesu Christi pendentis in cruce*, a koja se redovito nalazi na tom mjestu od 1506–1507.⁴ Izdanje iz 1599. godine, na primjer, zadržava isti oblik naslova. No varijanta naslova *Institucije* u tzv. luksuznom izdanju iz god. 1604. glasi *Le Trésor sacré des hommes illustres contenant vies, faitz et dictz plus remarquables des sains et saintes par exemples desquels un chacun pourra apprendre à saintement vivre. Avec un traicté très excellent du jugement dernier* (»Sveta riznica slavnih ljudi, koja sadrži život, djela i govore svetaca i svetica da pomoću njihovih primjera svatko može naučiti sveto živjeti. S izvrsnom raspravom o posljednjem sudu.«). K tome se razlikuje od izdanja iz 1599. god. u podnaslovu koji govori o autoru i prevoditelju. Izdanje iz 1604. godine nosi sljedeći podnaslov: *Recueillis en six livres par Marc Marulle, personnage de grand doctrine et mis en françois par M. Paul du Mont. Plus les tesmoignages des escritures et autheurs autentiques dont le tout est tiré, et tables non moins utiles*. Izdanje pak iz 1599. godine u podnaslovu se zanimalo više za Marulića, a manje za izgled knjige: *Recueillis premierement en six livres Latins par Marc Marulus personnage fort devot et de grand sçavoir. Depuis mis en François par M. Paul du Mont, Douysien*. Uz to u ovom izdanju dodane su kao motto, uistinu posve primjereno, riječi Jeremije proroka (6, 16): »Tenez vous sur les voyes, et regardez: interrogez des anciens sentiers, quelle est la bonne voye, et cheminez en icelle et vous trouverez soulagement pour vos âmes.«⁵

»... Sustavno uspoređivanje Marulićeva izvornika i francuske verzije otkrilo bi zacijelo još »spornih« mjesta i pokazalo koliko je prevoditelj prilagođavao tekst

⁴ Henrik H e g e r: Francuski pristupi Marku Maruliću — kako je »De Institutione bene vivendi per exempla sanctorum« prihvaćena u intelektualnim krugovima Douaia (1585–1604), u: *Dani Hvarskog kazališta, XV*, Marko Marulić, Književni krug Split, 1989.

⁵ Ovako govori Jahve:

Stanite na negdašnje putove,
raspitajte se za iskonske staze:
Koji put vodi k dobru? Njime pođite
i naći ćete spokoj dušama svojim!

Biblija, ur. J. Kaštelan i B. Duda, Stvarnost, Zagreb 1968.

⁶ Mirko T o m a s o v i ć: *Zapisi o Maruliću i drugi komparativistički prilozi*, Logos, Split 1984. — poglavlje: »Šest francuskih izdanja Marulova Bestselera«.

drugom jezičnom mediju ili dogmatskoj vjerskoj interpretaciji.«⁶ Potaknuta ovim riječima prof. Tomasovića pozabavila sam se ovom prigodom, s obzirom na opseg djela, a i namjenu ovoga teksta, tek stranicama prvog poglavlja du Montova prijevoda Marulićeve *Institucije*. Nadam se da će se ovakve analize uskoro usmjeriti na čitavo djelo.

Na poglavlju o lažima, i na sudbini knjige koja je zbog toga poglavlja prispjela na *Index librorum prohibitorum et expurgatorum* (Madrid 1612), na restriktivnoj intervenciji Tridentskog koncila, cenzorskim zahvatima i prevoditeljima koji su, da bi se tekst smio tiskati i čitati, prerađivali rečenice i poglavlja opasna i neprimjerena kršćanskom nauku, nema potrebe dodatno inzistirati. Budući da se *Institucija* morala podvrći cenzorima i pripadala klasi »*nisi repurgetur*«, tj. budući da nije bila posve zabranjena, nego dopuštena pod uvjetom da se stanovita mjesta u njoj »pročiste«, izbace, da nije osuđena u cijelosti, kao što su knjige »*primae classis*« *Indexa*, gdje su pobilježeni heretički pisci i spisi koji se ni u kojem slučaju ne smiju upotrebljavati, prevoditelji su na različite načine zaobilazili »opasna mjesta«. Paul du Mont, inače vjeran Marulićevom originalu, morao je poslati svoj prijevod cenzorskoj komisiji. Tek s odobrenjem cenzora, datiranim u srpnju 1585, koji su nesumnjivo »ispravili« neke dijelove teksta, prevoditelj je mogao *Instituciju* dati u tisak. Istom je tada napisao posvetu svom prijevodu, točnije 20. kolovoza iste, 1585. godine. Kako sâm o svom prijevodu tvrdi, cenzori »nisu našli u tekstu ništa što ne bi bilo dobro i korisno i vrlo plodonosno za kršćansku disciplinu«.

Pozabavimo se stoga sada tekstom prvoga poglavlja naslovljenog »O preziranju zemaljskih dobara zaradi Krista« (*De terrenis bonis contemnendis propter Christum*). Moja namjera nije bila opovrći tezu Jeana Dayrea o du Montovoj »uobičajenoj vjernosti predlošku«.⁷ Krenula sam u pomnije uspoređivanje latinskog i francuskog teksta da potvrdim Dayreovu tvrdnju na leksičkom i sintaktičkom planu, gotovo na mikronivou. Dayre tvrdi: »Nekoliko provjera provedenih na slučajno odabranim poglavljima pokazuje uobičajenu vjernost predlošku. Stilski prijevod nije ni prebrz niti površan, nego zadržava prikladnu tromost, prostodušnost, i govornjivo, na razumljiv način, iznosi misao svoga modela.« Uistinu, usporedivši stranice prvoga poglavlja od riječi do riječi, od rečenice do rečenice du Montova prijevoda s Marulićevim izvornikom, uopćeno, možemo tvrditi da je prijevod »jasan, iscrpan i vješt«. Ipak, već prva rečenica Marulićeva predgovora pomnijim uspoređivanjem ukazuje na nekoliko karakteristika ovog francuskog prijevoda. Specifičnosti du Montova prijevoda okupljaju se oko nekoliko osnovnih postupaka koji se mogu međusobno ispreplitati:

1. sužavanje, izbacivanje nekih dijelova (moramo ipak već ovdje ustvrditi da je ovaj postupak rjeđi od ostalih)

⁷ Jean D a y r e: *Une traduction française de Marko Marulić*, Annales de l'Institut Français de Zagreb, III, 11, Zagreb 1939.

2. proširivanje, nadodavanje riječi i dijelova rečenice
3. zadiranje u samu strukturu rečenice, lomljenje složenih u jednostavne, i vezivanje jednostavnih u složene
4. mijenjanje značenja pojedinih riječi

Kada se du Mont otklanja od izvornoga smisla, kada mijenja značenje, to jest kada upotrebljava riječ koja je bliska, ali ne odgovara u potpunosti latinskoj, Marulićevoj riječi, a da za nju istodobno postoji posve odgovarajuća riječ u francuskom jeziku, ipak se ni u jednom primjeru ne gubi smisao Marulićeve rečenice. Du Mont svjesno nijansira francuski prijevod da bi približio tekst francuskom čitatelju–slušatelju, da bi ga ponegdje uopćio i ublažio, ponegdje uljepšao i učinio slikovitijim, ponegdje pak objasnio i precizirao. Posebno je uočljiv postupak zamjene osobnih zamjenica u rečeničnoj funkciji subjekta ili objekta vlastitim imenom, iako bi i francuska odgovarajuća zamjenica bila potpuno dovoljna za razumijevanje teksta. Du Mont ponavljanjem vlastitih imena ili specifičnih imenica (*ce saint jouvenceau*, npr.) pojačava i naglašava veličinu ljudi čije živote je Marulić u *Instituciji* naveo kao primjere koje u životu treba slijediti. S druge strane, kada je riječ o osobama koje u priči služe samo kao pomoćnici ili statisti, du Mont osobna imena koja se javljaju u latinskom tekstu zamjenjuje funkcijama likova u priči (npr. »muž«) ili osobnom zamjenicom (on).

U postupku mijenjanja pojedinih riječi ponavlja se du Montov zazor prema ustaljenim crkvenim terminološkim formulama:

»kršćanska savršenost«, *Christiana perfectio* postaje *vie vrayement Chrestienne*, a »evanđeoska krepost«, *evangelica virtus — perfection evangelique*.⁸

Koristi se svakom prilikom da izbjegne riječi kao što su: »ime«, »riječ« ili »riječ gospodnja«, one najsvetije termine »koji bijahu u početku« i od kojih svijet počinje. Pri svakoj pojavi sintagme »za ljubav tvoga *imena*«, *pro tui nominis amore*, du Mont jednostavno kaže »za ljubav tvoju«, *pour l'amour de toi*.

Evo još nekoliko primjera neznatnog pomicanja značenja:

»promaknut na nebo«, *pomovendus in celum — couronné au ciel*

»riječi Gospodnje«, *Dominicę sententię — cette devise Évangélique*

»obznanio«, *edidit — escrit*

»žezlo«, *sceptrum — Royaulmes*

»svih službenica Kristovih«, *omnium Christi ancillarum — de femme qui ont abandonné de grandes richesses* (eksplicitno, parafrazirajući i specificirajući).

Zamjene ponekad idu i dalje, i dosežu veće razmjere te prodiru i u strukturu rečenica i raspored rečeničnih funkcija. Tako se dogodilo da je francuski prijevod često personaliziran uvođenjem sâmog lika pisca. Francuski tekst apostrofira

⁸ Svi citati iz *Institucije* navedeni na hrvatskom preuzeti su iz prijevoda B. Glavičića.

publiku, čitateljsku i slušateljsku, ne dozvoljava potpuno udubljanje u goli sadržaj, nego nas neprestano vraća na sebe sama, a time i na Marulića kao autora. No ni jedan od ovakvih zahvata nije naškodilo značenju teksta.

Mijenjanje strukture rečenice pomaže lakšem čitanju. Razlaže složene rečenice, dijeli misli na nekoliko segmenata, ubrzava tempo čitanja i pomaže razumijevanju. Razlomljene ili povezane rečenice neizbježna su pojava gotovo kod svakog pokušaja prenošenja teksta iz jednoga jezika u drugi.

Skraćivanje rečenica, sužavanje sintagmi, pojednostavnjivanje uopćenim mislima ili izbacivanjem pojedinih dijelova rečenice, u odnosu na ostale postupke, zahvat je kojim se du Mont najrijeđe služio. A ako je već posegao za takvim mjerama, činio je to vješto, tako da se one uistinu ne mogu primijetiti, ako nemamo pred sobom i latinski predložak. Izbacivao je ono što mu se činilo suvišnim, redundantnim za opće razumijevanje. Upravo obratno će postupiti kada, prevodeći sličice iz života svetaca, želi ukazati na konkretne primjere dobrog ili lošeg života, i inzistira na kršćanskim vrijednostima. Tada, suprotno postupku poopćavanja skraćivanjem, nabrajajući zemaljska i nebeska dobra, du Mont uživa u vlastitoj redundanciji.

Već u Marulićevu predgovoru sužava značenje na nekoliko mjesta. Na primjer, »oni koji *posjeduju ili su posjedovali*«, *qui possident possederuntue*, u francuskoj rečenici sažeto je samo na jedno vrijeme, na vrijeme prezenta: *qui sont moins riches*. Taj postupak ponavlja nekoliko puta: »da ga daju ili da su ga već dali«, *vel erogare vel iam erogasse — de donner alaigrement leurs biens*.

Na drugom pak mjestu, sada već u prvom poglavlju, izbačena je sintagma »u Djelima Apostolskim«, *in Apostolorum Actis testatur*. Du Mont jednostavno kaže *il dit...* Ili, pišući o Germanu iz Auxerre, izbacuje *quantas ea preditus dignitate habere poterat* (»koliko je mogao imati čovjek na tako uglednom položaju«), ali ne gubi na značenju jer je isti smisao već sadržan u izrazu: *toutes ses grandes richesses*. Rečenica na francuskom glasi: *Germain d'Auxerre, Lieutenant et Gouverneur de la Bourgogne, homme docte et bien versé ens lettres, ayant fait veu de chasteté et de Religion unanimement avec sa femme, après d'estre deporté de sa haulte et riche dignité, donna toutes ses grandes richesses aux poures, ...*

Ili dalje:

... »izboriše ime i slavu«, *laudis locum vendicant*, suženo je na *louange*

... »glasnika svojih kreposti«, *virtutum suarum precone*, svedeno je samo na *d'estre louée*: *O femme de grand coeur, et vrayement digne d'estre louée par un tel orateur qu'estoit S. Hieromme!*

... »dvije tisuće funti nekovana, kovana i umjetnički obrađena srebra«, *dua milia pondo argenti infecti, facti celatique*, poopćeno je samo na *deux mille livre pesant en argent*

... »među svetima i izabranima« *inter sanctos et electos — entre les Saints*

... »Pa ipak, ako ćemo mjeriti veličinu onoga što je ostavila, a ne samo spremnost...« *Si tamen relictarum rerum metiri voluerimus magnitudinem, non*

animum... — U francuskom prijevodu nedostaje prvi dio (o veličini), du Mont govori samo o spremnosti: *Si n'ayant esgards principalement à l'affection...*

Ipak, najčešće su du Montove intervencije proširivanje, nadodavanje riječi i dijelova rečenice, a time i specificiranje. Redundantnim riječima i slikovitim frazama služi se već od prve rečenice predgovora sve do samog kraja prvog poglavlja, o kojem je ovdje riječ. Evo samo nekoliko primjera:

ad tui solius cultum »štuju tebe jedinoga« — *en ton vrai et seul service tenuiores divitias* »manje bogatstvo« — *moins riches et opulens*
u naslovu prvog poglavlja: *contemnendis* »o preziranju« — *contemner et mépriser*

propter Christum »zaradi Krista« — *pour l'amour de Jésus-Christ*
exordium »djelo« — *oeuvre et recueil*
nuditate »siromaštvo« — *povreté et nudité*
svjetovne časti »sećuli honoribus« — *des honneurs et triumphes*
constantes »postojani« — *fermes et constants*
retia »mreže« — *leurs rets et fillets*
hereditatem »baštinu« — *leurs biens et heritage*
nobilitate »plemenitom podrijetlu« — *noble et illustre*
construxit »sagradio je« — *bastir et dresser*
sua impensa »o svom trošku« — *à ses propres frais et despens*
humilis »neugledan« — *humble et bas*
commisit »da ga porazdijeli« — *de les vendres et donner*
nunc te solum totius summa respicit patrimonii »sada tebe jedinog čeka cjelokupna naša očevina« — *tu es maintenant seul chef et héritier de tout notre patrimoine*

sancte conversationis »u društvo svetih« — *à cette sainte conversation + de vie solitaire*

artibus apprime eruditus »vrlo obrazovan čovjek« — *homme docte et bien versé ens lettres*

celesti domino »nebeskoga gospodara« — *celeste Seigneur et dominateur*
vicatim »po selima« — *parmi les villes et villages*
deposuit regnum »odrekao se kraljevstva« — *quitta et abandonna le Royaume*
mundanę glorię »zemaljsku slavu« — *la gloire et la vanité de ce monde*
dominatum »vlast« — *des puissances et des domaines*
sanctissimi viri »presveti ljudi« — *ces grands et saints personnages*
sanctitatis »kręposti« — prošireno i specijalizirano značenje: *saincteté du mespris du monde*

Betlehemu je dodano *la petite Bethleem*, a Rimu *la grand'ville de Rome*
fletibus »u suzama« — *par ses soupirs et sanglots*

nadodano uz Jeruzalem ... *où il estoit allé par devotion en pèlerinage* — time je objašnjeno što je Elizabetin muž radio u Jeruzalemu, razjašnjava razlog njegova putovanja, a toga u Marulića nema

viliorem »poniznijom« — *plus vile et abjecte*

opprimi iniuriis »zagorčavaju život nepravdama« — *être tourmentée voir accablée d'iniures*

abjecta »skrušeno« — *abjecte et petitement*

in tabernaculis »po odajama« — *ens tabernacles et palays*

Nizanje sinonima i drugih srodnih pojmova nije tek neobična prevoditeljska manira. Čini se da du Montov cilj nije bio stvoriti urešenu varijantu Marulićeva teksta. To bi se onda moglo protumačiti kao priklanjanje stilu pomodnog književnog trenutka. Naš prevoditelj bio je prije svega potaknut nakanom širenja kršćanskog duha među publiku kojoj se u obilatim količinama nudi lascivna literatura. Stoga francuski prevoditelj potcrtava, pojačava značenje određenih riječi ne bi li primjere koje Marulić navodi učinio slikovitijima i dojmljivijima. Značenjski bliski pojmovi nižu se jedan na drugi bilo da spominje odlike svetih ljudi, bilo da opisuje život kakav treba izbjegavati. Pojačava značenje podjednako i vrlina i mana, naglašava mjesto radnje, prostor u kojem se pripovijedani događaj odvija. Stvaranjem grozdova riječi oko glavnih parametara priče stilski svakako ukrašava, a i značenjski dodaje. Kao da redundancijom pooštava linije lika, prostora i vremena. Podjednako mu je važno primijeniti isti postupak i na duhovne i na materijalne kvalitete koje se u Marulićevom tekstu spominju kao primjeri kršćanskog života.

I, konačno, du Montov prijevod razlikuje se od Marulićevog originala po još jednoj odlici. Poglavlja na latinskom i na francuskom ne završavaju na isti način. Marulić završava poglavlje *O preziranju zemaljskih dobara zaradi Krista (De terrenis bonis contemnendis propter Christum)* rečenicom, koja je posljednja u odlomku o Kunigundi, ali nije sinteza ili zaključna riječ smisla čitavog poglavlja: »Voljela je, naime, skrušeno živjeti u kući Gospodnjoj negoli se uznosito kretati po odajama grešnika.« *Maluit enim abjecta vivere in domo Domini quam sublimis versari in tabernaculis peccatorum.* Ali francuski se tekst istoga poglavlja nastavlja na još čitavu sljedeću stranicu. Ovaj poveći du Montov dodatak pisan je u duhu svih prethodnih stranica, pa se čitajući francuski prijevod bez usporedbe s izvornim tekstom i ne može prepoznati da je posljednja stranica prvoga poglavlja du Montova a ne Marulićeva završna riječ na zadanu temu. Du Mont, doduše posve impersonalno, potiče još jednom kršćane da slijede vrline, da pretpostave ovozemaljskim dobrima Isusa i njegovu službu. Svoje napatke potkrepljuje citatima iz Starog i Novog zavjeta. Davidovim psalmima, Poslanicom sv. Pavla Korinćanima, a na kraju citira sv. Ivana i sv. Luku koji prenose misli Učitelja. Tako du Montov prijevod Marulićeva poglavlja o preziranju zemaljskih dobara

završava Isusovim riječima: *Quiconque ne renonce point à tout ce qu'il a, ne peut estre mon disciple.*

Zanimljivo je da su jedine nepromijenjene rečenice u čitavom du Montovu prijevodu upravo riječi iz Evanđelja. Gdje god se one pojavljuju, citiraju, du Mont ih potpuno vjerno prenosi u francuski jezik.

Sada možemo potvrditi da promjene koje francuski tekst sadrži u odnosu na izvornik nisu velike. Tek su dvije do tri rečenice posve izmijenjene i samo je nekoliko primjera u kojima su uočljivi istodobno svi utvrđeni du Montovi postupci »prilagođavanja« latinskog teksta francuskom jeziku. Samo je nekoliko primjera gdje je du Mont posegnuo za četverostrukim zahvatom u Marulićev tekst (mijenjanje nijanse značenja riječi, sužavanje, proširivanje, te zadiranje u strukturu rečenice). I nakon pomnije analize možemo ustvrditi da je du Mont u potpunosti sačuvao smisao Marulićevih rečenica. To dakle znači da je Paul du Mont bio vrstan prevoditelj. Ali ostaje činjenica da od devedesetak rečenica prvoga poglavlja samo petnaestak u potpunosti odgovara izvornom tekstu *Institucije*.

BIBLIOGRAFIJA

1. *Colloquia Maruliana III*, Književni krug Split 1994.
2. *Colloquia Maruliana IIII*, Književni krug Split 1995.
3. Jean D a y r e: *Une traduction française de Marko Marulić*, Annales de l'Institut Français de Zagreb, III, 11, Zagreb 1939.
4. *Hrvatski latinisti I*, PSHK, Zora, Zagreb 1969.
5. Marko M a r u l i ć: *Institucija IIII/III*, prev. Branimir G l a v i ć i ć, Književni krug Split, 1986.
6. *Dani Hvarskog kazališta XV* – Marko Marulić, Književni krug Split, 1989.
7. Mirko T o m a s o v i ć: *Komparatističke i romanističke teme*, Književni krug Split, 1993.
8. Mirko T o m a s o v i ć: *Marko Marulić Marul*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1989.
9. Mirko T o m a s o v i ć: *Zapisi o Maruliću i drugi komparatistički prilozi*, Logos, Split 1984.

Cvijeta Pavlović

PAUL DU MONT'S TREATMENT OF MARULIĆ'S *DE INSTITUTIONE*

When in 1585 Paul du Mont (1532–1602) translated Marulić's *De institutione* into French, the spiritual renewal following the Council of Trent was at its highest. Although at first glance his translation of Marulić's text may appear full and faithful, a detailed syntactic analysis shows differently: witness the comparison between the original and translation of the first chapter of *De institutione* »On Scorning of Terrestrial Goods for the Sake of Christ« (*De terrenis bonis contemnedis propter Christum*).

The aforesaid comparison has revealed different procedures employed by the French translator that in one or other way altered the original, including the change of meaning of single words, changes in sentence structure, abbreviations and amplifications. Accumulating synonyms, Du Mont amplified, adorned and »intensified« Marulić's original. This analysis, as well as Du Mont's epistle to bishop Morillon, printed in the preface to his translation, tells us much about the attitude of the French translator of Savonarola, Guevara, Denis le Chartreux and Louis of Granada to the didactic–religious author of *De institutione*. Namely, besides bearing witness to the prevailing translating style and literary vogue of the time, Du Mont's ornate and excessively elaborate rendition also shows his high respect for this »learned and pious man, citizen of Split«.

In spite of numerous interventions, Du Mont preserved the original meaning of each of Marulić's sentences, adding new words only as an explanation and illustration. Convinced that the massive production of books in his own time was not given the right direction and did not promote true values and true wisdom, he recommended for publication books which advocated »truth« and »justice«. In this context he saw Marulić as one of those who contributed, with his life and work, to the correct education of the spirit. Du Mont's adaptation of the original to the French language (sometimes fully, sometimes only essentially) preserved the core of Marulić's religious teaching. Also, the examples quoted in the present analysis of the first chapter show that Du Mont's additions to Marulić's text, considering the choice of words and the places within sentence where the translator's intervention occurred, unambiguously prove his genuine admiration for the author of *De institutione*.